

բառատուր Եփրատ, հիմա դարձել եմ սլէ — Մուրատ Եփրատ: Լսեց Եփրատ ու սկսաւ հեղիկ հեղիկ առաջ օրօրուելով՝ մրմնջել իր յանկերդն յաւիտենական:

Որի համար զարդարուեմ

Որի աչքը հրապուրեմ

Շատերն ինձ են ատելի

Շատերին ես եմ օտար:

Երկինք կաթեց իր արտասուները, անձրեւ սկսած էր ու կը վերադառնայի գիւղը խորասուզուած վշտերու ու ցաւերու մէջ:

Նազարէթ Գ. Մարտիրոսեան

(Տարօնցի)

1913 թիւ 26

Ա. Կոթիսովին:

ԷՋ ՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ.

Յուլիս 10-ին է որ հայկական ընդհանուր գաղթի հոսանքի հետ դիորուելով, 17-ին կըլլանք «ս. Յովհաննու» կամ այլ անունով Վկաշկերտի Իւշ-Քիլիսէի» վանուց հովանիքին ու հովանաւորութեան ներքեւ իննջած ու յոգնած հազիւ թէ տարուած ենք մեր ազգային մեծ աղէտի տառապանքի մտատանջութեամբ, ուշքերն ու յուշերն առհմիկն ու ազգային մարդս կը խթանեն ու կխաբաղանեն, խորին թմրութենէն սթափեցնելու համար, փախալով քու հոգւոյդ ու սրտիդ թէ «ո՛վ, հայ տղայ, այդ տեղը, որ նստեր ես, սուրբ է հայ-խաչակիր ժողովրդեան տառապանքի արձանն է դա, շարշարանաց ու խաչելութեան բլուրն է, ել փայփայէ ու համբուրէ, երեսդ քսէ անոր հողին ու քարին, որովհետեւ քո գիւցաղն նախահայրերու ձեռքերը դպեր ու հպեր են անոր»:

Վեր կը ցատկեմ պառկած տեղէս ու նետուելով գիւղին մէջ, ինքզինքս կը գտնեմ Բագրևանդի ս. Յովհաննու

վանուց պատմական ու պատուական մենաստանի բաղին առջև, և հիացմունքով կը դիտեմ այդ վանքի շինութեան ու քարերուն, որ Հայր Ալիշան «հրաշակերտ Հայաստանի» կանուանէր զայն, իրաւունք ալ ունէր, որովհետեւ ուրիշ քառով կարելի չէր պլտակել ու որակել Հայ ազգի մեծ լուսաւորչի ու մեծ հայրապետի գործը:

— Ս. Յովհաննու վանքը, որուն թուրքերը Իւշ-Քիլիսէ — Երեք եկեղեցի՝ ալ կըսեն, վրան դանուած մէկ մեծ, երկու փոքր վեղարաւոր դմբեթներու համար, համարելով թէ, ամեն մի եկեղեցւոյ վրայ մի դմբեթ շինուած է, կը դանուի Ծաղկոտ (Ալատաղ) լեռներու կամ այլ կերպով Տիատեսոյ լեռներու մէկ բարձունքին ներքեւ, առ ամեն Հայոց մուրաւատուր Եփրատին: Այս վանքի հիմնադիրն է՝ միաժամանակ Տարօնի վանքերու հետ. ինքն՝ Հայոց ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, ըստ աւանդութեան, կառոյց զայն ի յիշատակ հեթանոսութենէ քրիստոնէութեան վերադարձին: Հայոց Տրդատ Թագաւորին ու իր նախարարներուն, որովհետեւ ճիշդ հոս էր, որ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը ջրօրհնութեամբ մկրտելով Հայոց Թագաւորն ու իր նախարարները, կը վերակենդանացնէր անոնց մէջ բարոյական մարդու նկարագիրը:

— Թէեւ ձեն ու ձեակերտն միօրինակ է եղեր ս. Գրիգոր Լուսաւորչի շինած վանքերուն ու դաստակերտներուն, սակայն Բաղրևանդի ս. Յովհաննու մենաստանը իր հսկայ դրուածքով ու հսկայ կառուցուածքով բացառութիւն մըն է, միայն քչիկ մը Մշոյ ս. Յովհաննու վանուց ս. Ստեփաննոս և ս. Աղբերիկ վանուց ս. Փրկիչի տաճարները իրենց բարձրութեամբ կարելի է բաղդատութեան դնել այս պատուական մենաստանի հետ. բայց ս. Աղբերիկն Լուսաւորչաշէն չէ, իսկ ս. Յովհաննու վանքի տաճարն ալ կղմինդրէ կառուցուած ըլլալով կասկած կայ թէ, նախկին Լուսաւորչաշէն տաճարը փոփոխութեան ենթարկեր են:

— Իւշ-Քիլիսէի վանքը շինուած է 33 սրբատաշ կամ տաշածուրի քարերու վրայ, իւրաքանչիւր քարը ունի 55—60 սանտիմետր հաստութիւն, որով վանքի բարձրութիւնը

մօտաւորապէս կը հասնի 20—25 մետրի, լայնութիւնը, բարձրութիւնը ու երկարութիւնը իրարու հաւասար են, այդ հսկայ շէնքը կանգնած է կեղրոնական շորս խոշոր այլ բառանկիւնի սիւներու վրայ. իւրաքանչիւր սիւնը ունի 10 մետր տրամագիծ, սիւներու մէջ կան զաղտնի անցքերը, վերն ալ սենեակները, որ կերեւի ժամանակին մեր անասատականները խուցի տեղ գործածելու են. այդ միջանցքներու դռները կը բացուին սիւներու մէջ, գետնէն 2 մետր բարձր, հոն ելնելու համար պէտք է գործածել յատուկ փայտեայ սասիճանները. Բուն տանարի աջ ու ձախ կիյնան մէյ-մէկ փոքրիկ մատուռները, նուիրուած «Թուխ-Մանուկ» և «Երեք Խորան» սուրբերուն, մեծ Տանարի մէջտեղը սեղանի վրայ կանգնած կան երեք քարուկիր գմբեթները նման Մշոյ ս. Կարապետի գերեզմանատան ներսի գմբեթին, կերեւի ասոր ներքեր թաղուած է ս. Յովհաննու մատուռները. այդ անուամբ վանքն ալ կոչուած է «ս. Յովհաննու» վանքը:

— Կաուրի վրայ կան հաստ պատերը երկու մետր բարձրութեամբ ու մազղալներով (ծակ) կերեւի որ, ամբողջեան տեղ կը գործածէին զայն:

— Նման միւս վանքերուն, Բաղրեանդի ս. Յովհաննու վանքը շրջապատուած է բերդաձև պարիսպով մը, պարիսպէն ներս են նաև միւս շինութիւնները. արևելեան ու հիւսիսային կողմն կիյնան ուխտաւորաց կրկնայարկ սենեակներն, տնտեսատունն, մատանն ու անասուններու ախոռները, իսկ հարաւային կողմը հոյակապ առաջնորդարանի մը գերբուկներն ու վանականներու խուցերը, խոնարհեալ փճակի մէջ, որովհետեւ թէ 78-ի և թէ ներկայ շրջանի ոռոս-թրքական պատերազմին, թուրքերը կործելով թէ անոր ամէն մի քարի տակ մէյմէկ խոշոր գանձ կայ թաղուած, պրպտեր ու քրքրերն, կտորելով դուռները, քանդելով յատակներն ու առաստաղները, նոյնիսկ շատ տեղ իրենց բարկութիւնն ու ատելութիւնը անխօսուն քարերու վրայ թափել են, աղարտելով պատերու սրբատաշ քարերու ձևն ու պատկերը, դուռ չէին թողուցեր

նայն իսկ տաճարի վրայ, հաներ տարեր էին: Դուին նստող մեր կաթողիկոսները Իւշ-Քիլիսէի ս. Յովհաննու վանքն էր, որ ամառանոց կը գործածէին:

Ինչպէս մեր միւս վանքերը, Բագրեանդի ս. Յովհաննու վանքը անցեալի մէջ մեր վանական լուսոյ վառարաններէն մինն եղած է. հոն ապրած է հոյլ մը միաբանութիւն ու գրադած տոհմիկ զրշադրերով ու ձեռագրերով, հաւաքածս ձեռագիր յիշատակարաններու մէջ քանի քանի տեղերը պատահած եւս այդ տեսակ յիշատակարաններու ու լայտարարութիւններու՝ թէ գրուեցաւ տառս ի վանս Իւշ-Քիլիսէի ս. Յովհաննու վանուց . . . ելն: Բայց ցաւովի է ըսել որ, այդ մեղուաջան կրօնականներու հետքերէն ոչ մի դրոշմ կայ ու կը մնայ հիմայ Բագրեանդի ս. Յովհաննու վանքի մէջ, ոչ խաչքար մը թողուցեր են և ոչ խաչ-աթոռ մը, միայն արեւելեան պատի ձախակողմ, դուրսի դին կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը «թվին ՌՃԾԸ—1158—1709 Ս. Սաշս, ես Թափրեղցի Տ. Ներսէս գրեցի» Տ. Ներսէս վանահայր մը եղած է, միաբան եղած է, ուրիշ քան չըսեր, իսկ ձախակողմի մատուռի ճակատ, ներսի դին կոշտ, այլ անընթեանելի գրով կայ հետեւեալ կիսատ պատտ արձանագրութիւնը «ի թագաւորութեան . . . ելն»:

Կոկիկ գերեզմանաքար մըն ալ գրան առջև կայ, վրան գրուած, բայց քահանայի մը գերեզմանն է. ուրիշ ոչ մի հետք կարելի է գտնել այդ վանքի վանահայր Առաջնորդներու ու միաբանութեան մասին, ուր են անոր ձեռագրերը, գերի տարեր են, այլոց քով կը մնայ, որմէ հարցուցի—տեղեկութիւն տուող մը չեղաւ:

Ս. Յովհաննու վանքը հեռու է Տիատնու 4 ժամ, իսկ Ալաշկերտու Գարաքիլիսայէն 8 ժամ:

Նազարէթ Պ. Մարտիրոսեան

(Տարօնցի)

1915 յուլիս 23

Ս. Աշտիարիւն: